

“ҚЎГИРЧОҚЛИ АНИМАЦИЯ ОЛАМИ”

<https://doi.org/10.5281/zenodo.12198425>

Мухамедов Азизбек Анварович

*Ўзбекистон давлат санъат ва маданият
институтининг, “Овоз режиссёрлиги ва операторлик
маҳорати” кафедраси катта ўқитувчиси
e-mail: azizbekacg@gmail.com*

Аннотация

Ушбу илмий мақолада Владислав старевич ижоди мисолида қўғирчоқли анимация тарихи, ҳамда режиссёр Дамир Салимовнинг “Ўзбекфильм” киностудиясида суратга олинган “Сехрли сандиқ” анимацион фильми яратилиши тарихи кўрсатилган. Мазкур мақолада ушбу студиянинг илк анимацион фильмларини яратган ижодий гуруҳ олдида турган бадиий ва ташкилий масалалар кўриб чиқилган.

Калит сўзлар

санъат, кино, анимация, режиссура, бадиийлик, маҳорат, расом, монтаж, оператор, мультипликация, актёр, композиция.

Мухамедов Азизбек Анварович,

*Старший преподаватель кафедры “Звукорежиссуры и
операторского мастерства” Государственного
института искусств и культуры Узбекистана
e-mail: azizbekacg@gmail.com*

Аннотация

В данной научной статье представлена история кукольной анимации на примере творчества Владислава Старевича, а так же история создания кукольного анимационного фильма «Волшебный сундук» режиссёра Дамира Салимова на киностудии «Ўзбекфильм». Кроме этого рассмотрены творческие и организационные вопросы, стоявшие перед творческим коллективом первых анимационных проектов этой студии.

Ключевые слова: *искусство, кино, анимация, режиссура, артистизм, мастерство, художник, монтаж, оператор, мультипликация, актер, композиция.*

Mukhamedov Azizbek Anvarovich,

Senior Lecturer of department

"Sound direction and cameraman skill"

of Uzbekistan State Institute of Arts and Culture

e-mail: azizbekacg@gmail.com

Abstract

This scientific article presents the history of stopmotion animation on the example of the work of Vladislav Starevich, as well as the history of the creation of stopmotion animation film "Magic chest" directed by Damir Salimov at the studio "Uzbekfilm". In addition, the creative and organizational issues faced by the creative team of the first animation projects of this studio were considered..

Keywords

art, cinema, animation, directing, artistry, skill, artist, editing, cameraman, animation, actor, composition.

Мультипликация олами жуда бой ва рангбарангдир. Шунингдек бу санъат тури, бошқа санъат турлари сингари ўз ичига турли услубларни олган. Бундай услублардан бири замонавий 3d услубнинг ибтидоси ва асоси бўлмиш кўғирчоқли анимация услубидир. Бундай услуб *кадрма-кадр* суратга олиш услуби ҳам дейилади ва у анимациянинг қадимий классик турига мансуб.

Кўғирчоқли анимациянинг илк намунаси бу русс режиссёрлари Александр Ширяев ва Владислав Старевичнинг 1906-1912 йилда ишлаб чиқарилган мультфильмлардир. Хашоратлар дунёсидаги инсоний кечирмалар ҳақидаги "Мўйловдорлар ва Шохдорлар уруши" мультипликацион фильми 1912 йилда ишлаб чиқарилган бўлиб у ўз замонасининг иновацияси хисобланган.

Владислав Старевич анимация дунёсига янгилик киритади. Яъни кўғирчоқларни ҳаракатлантирган ҳолда анимациянинг янги ноёб ва бетакрор киррасини кашф қилади.

Буюк санъаткор Владислав Старевичнинг бу кашвиёти тасаввур

қилаолмайдиган тезликда бутун оламга кенг тарқалади.

Америка, Европа ва бошқа кино санъати ривожланган давлатлар анимациянинг бу турини бадий фильмларга қўллай бошлашади. Натижада қўғирчоқли анимация кино оламига янги жанр фентэзи, яъни эртак ва фантастикани олиб киради. Бундай мисолларга оқ қора тасмага суратга олинган Голливуднинг эски фильмларидан бўлмиш динозаврлар олами ҳақидаги “Йўқолган олам” ва “Синбаднинг саргузаштлари” фильмларини киритсак бўлади.

Ўзбекистондаги илк мультипликацион фильмлар студияси 1966 йилда Тошкент шаҳридаги, Комил Ёрматов номли “Ўзбекфильм” киностудияси қошида барпо этилган.

Ўша даврдаги таниқли режиссёрлардан бири, кўшлаб машхур кинофильмларни суратга олган истедодли Дамир Исмаилович Салимов ва “Ўзбекфильм” киностудиясидаги дурадгорлик устахонасида кўп йиллардан бери кинофильмлар учун турли ҳажмдаги безакчилик ишларини амалга ошириб келган Самуил Львович Страшнов Ўзбекистоннинг барча болалари учун “Ўзбекфильм” киностудияси қошида ўзбек мультипликацион фильмларни ишлаб чиқариш фикри келади.

Бу фикр раҳбариятга манзур бўлади ва шу йили илк ўзбек мультипликацион фильми суратга олинади. 1966 йилда суратга олинган ўзбек мультфильмининг номи “Квадрат 6x6” бўлиб бу фильм қўғирчоқли услубда яратилган. Фильм мазмуни табиат оламидаги муаммоларни кўтариб, инсон учун табиатнинг арзимас кичик бир ҳудудини ифлослантириш хашоратлар оламида қанчадан қанча улкан муаммоларни юзага келтиргани ҳақидадир. Бу мультфильм илмий фантастик жанрга мансуб бўлиб барча ёшдаги томошабинга манзур бўлган.

Дамир Салимов.

1967 йилда Дамир Салимов ўзбек халқ эртаги мавзусига ёндашган холда “Зумрад ва Қиммат” эртаги асосида “Сехрли сандик” мультфильмини яратади. Бу фильмнинг “Квадрат 6x6” га нисбатан фарқи шундаки, Дамир Салимов уни суратга олиш учун малакали рассомлар, оператор, чироқ устаси ва актёрлардан иборат кучли жамоа тўшлаган.

Рассомнинг иши анча мукул бўлган сабаби мульт қахрамонлар образи ҳам миллий, ҳам замонавий стилистикада, ҳам мультфильмга хос бўрттирма услубда бўлиши керак эди. Мультфильмнинг вақт хажми қисқа бўлганлиги сабабли барча қахрамонларнинг образлари хоҳ ижобий, хоҳ салбий бўлсин, тамошабин бир қарашида англаши керак, устига устак улар кичик ёшда. Бундай аудиторияга тушунтириб ўтиришга вақт йўқ, сабаби болалар сал зериктирган нарсадан бир зумда воз кечадилар.

Рассом Юрий Петроволдида катта машаққатли иш турарди. Ижодкор бу вазифани амалга ошириш мақсадида безак ва кўғирчоқлар утаси Сергей Страшнов билан биргаликда дурадгорлик цехида умумлаштирилган кўғирчоқлар макетини яратишда ва Дамир Салимов билан бу макетларни мухокама қилишда. Аввалига Дамир Салимов бу образларни катъиян рад қилади, Сабаби шуки бўялмаган рангсиз кўғирчоқлар макети носқовоқдан фарқ қилмасди. Лекин Фильмнинг оператори Илья Гавриленко маслахатига кўра аниматорлар ёрдамида тест съёмка амалга оширилади. Съёмка натижалар бугунги кундан анча фаркли бўлга у даврда, чунки суратга олинган метражли тасмалар кам, ёки кўп бўладими проявка учун “Мосфильм” киностудиясининг фотолабораториясига жўнатилган. Бу эса кутмоқ дегани. Негативдан, позитивга айлантирилган тасма Лабораториядан қайтгач суратга олиш гурухи зудлик билар материални кўздан кечирадилар. Режиссёр мамнуният билан Рассом ва кўғирчоқлар устасига ижобий фикр билдиради ва Дамир Салимов қахрамонларни бадий кенгашга тақдим этишга рози бўлади.

Фильмнинг сюжети сехрли драма ертаги жанрида классик режиссура орқали ишлаган. Эртас Зумраднинг кундалик ҳаётидан бошланади. Тонг сахардан мехнаткаш Зумрад уйини супиради овқат қилади. Отаси ўрмондан ўтин олиб келади. Ўғай онаси ва Қимматнинг ҳолати умуман бошқача. Қиммат овқат еб, пардоз андоз қилиб айвондан тушмайди. Онаси эса унга парвона. Хар бир қилаган қизининг хархашасига Зумрадни ўн баравар жазолайди. Фильмнинг конфликт ҳолати ва тугуни ана ўша ўғай қариндошлик ва ўзгани қабул қилмасликустида қурилган. Бубутун фильм

давомида кузатилади. Ўғай она Зумрадни хайдаши учун қизи билан фитна уюштириши ва Зумрад отаси билан уйдан кетиб, сеҳргар Онахон уйига келиб қолиши воқеани аптимистик таскин тусда олиб боради. Зумрад ўғай қариндошлари билан ярашиш учун, уйига совға саломлар билан қайтиши, фильмнинг кульминацияси. Ўғай онаси ва опасининг ўйлагани акси бўлиб, ниятига етаолмаслиги, жahlдор табияти ва худбин нафсини жиловлай олмаслиги оқибатида очкўзлик балосига йўлиқиши, ўз ўзидан уларнинг ўзгармас салбий қиёфаси тамошабиннинг фикрини тасдиқлайди. Фильм хотимаси “қилмиш қидирмиш” мақолига асосланган бўлиб золим қариндошлар рамзий манода *сеҳрли сандиқ* орқали узок узокларга олиб кетилади. Зумрад ва унинг меҳрибон отаси еса бахтли хаёт кечирадилар.

Фильм қахрамонлари содда кўринишга эга бўлишига қарамай, уларда образга мансуб барча жихатлар бужассам. Сабаби Юрий Петров ва Сергей Страшнов уларга айрим техник топилмалар киритишган эдилар.

Зумраднинг отаси образида кекса соч соқоли оқарган, оғир меҳнатда умри ўтиб ёши бир ёкка бориб қолган қария кўринади. Раззоқ Хамраевнинг сабрли хўрсинишларию, қизи билан гаплашганда меҳрибонлик билан

овозини паст охангдаота образини янада кучлироқ бўрттирган.

Зумраднинг ўғай онаси образида аксинча меҳрсиз ва ношукур аёлнинг барча қирралари мавжуд. Бу қахрамоннинг юз тузилишининг мимикасидаги кичкина кўзларию, жahlдан уйилган қошлари меҳрсиз ўғай онанинг классик кўринишидир. Ундан ташқари оғзининг мейёридан ортик катталиги ва майда оралари очик хаскаш сингари тишларининг кўриниши бу қахрамонга нисбатан томошабинда албатта салбий фикир уйғотади. Фильм давомида бу образнинг мимикаси ўғай қизига мурожат қилганда хатти ҳаракатлари агрессив тарзда тезқолиги,

кўллари билан уқтирганида жестикуляция ҳар бир интонацияга урғу берган холда аниматор тарафдан жуда мураккаб ва хаётий йжро этилган. Зайнаб

Садриева овози, характери жихатдан уйғунлашган холдабу салбий образгаянада кўпроқ таъсир ўтказган, уни бўрттирган. Кўполлигини янада кўполроқ, жахлдорлигини янада жахлтироқ кўрсатган. Бу образ оддий жанжалкаш кўпол образ эмас, балки паст охангда ҳам юракка кўркув ва саросима соладиган айёр, ишни ўз фойдасига хал қиладиган аёл образидир.

Қиммат образи инжиқ ва дангаса қиёфада гавдаланади. Жуссаси қизларнинг қоматидан кескин фарқ қилади.

Зумрад қошигаўсма қўйганидаги қиладиган кўпол ва тажоввускор хатти харақати, салбий харақатига мос равишда ишланган. Зумрад хақидаги тухматларни онасига сўзлаётган пайтда нўхотдай кўзлари косасидан чиқишлари фильмдаги яхши рассомлик топилма. Бурни тугмачадай бўлиши, пешанаси кичиклиги ақли заифлигига, оғзи нисбатан катталиги еб тўймас очофат қиёфадаги қарама-қаршилиқни ва салбий харақатни ифодалайди. Тинч осуда хаёт тинчлигини доим Қимматнинг хархашақилган баланд овози бузади. Арзимас сабаблар билан хасадгўй Қиммат ўгай синглисини хар гал тухмат ўтида куйдиришга уринади. Онасига айтганини қилдиришга, хохлаганини олишга ўрганган. Зумрад бойликларини кўриб аслида бу унинг меҳнати ва меҳрибонлиги сабабли олинган муқофот еканлигини тушунмай, очкўзлиги ва калтафахмлиги сабабли қоронғу ўрмонга боришга тайёр. Ва натижада ақлсизлиги ва жохллиги сабабли онаси билан жазо топган.

Зумрад эса буни айнан тесқариси. Рассом Юрий Петров Зумраднинг кўринишида ўзбек қизларининг мумтоз адабиётдаги классик ташқи қиёфасини ақс еттирган. Катта оху кўзлари гўзаллигининг биринчи кўрсаткичи. Қошлари камон. Сочлари шаршара каби майда толалардан ўрилган. Оғзини лола қизғалдоқ сингари қичкина ва ихчам юзга жойлаштирган. Актриса овозини паст охангда мунли ва хиссиётга берилган холда овозлаштирган. Шу услуб орқали актриса образнинг ақли ва меҳрибон жихатларини ёритган. Зумрад кийик боласини топиб унга ёрдам бериш сахнаси, ёки боғдаги қушлар билан гаплашиш кадрларида Зумраднинг дарди борлигини кўрсатади. У бу дардини ўз отасидан яшириб хайвону қушлар билан гаплашиш орқали кўнглини юмшатади. Оғир мухитда, ўгай онаси тазйиқи ва опасининг тухматларидан бир зум хам уйда қолишни истамас, лекин кекса отасини холини ўйлаб дардини ичига ютиб барчасига чидаган меҳрибон ва кучли қиз образидир- Зумрад. Дамир Салимов сценарийни ёзганида уни имкон қадар меҳрибон ва меҳнаткаш қилиб кўрсатишга харақат қилаган, ва кўп сахналарга жонивор ва кексаларга ғамхўрлиги орқали буни уддасидан чиқади.

Кекса сехргар аёл образи бу фильмдаги замонавийлаштириш контрапунктидир. Сабаби бу аёл очки таққан. Кўзлари тўлиқ очилмаган холда сўзлашади, худди кўзлари яхши кўраолмайдиган замонавий пенсионер аёлдек. Хеч нарсага мухтож эмас, аммо ёлғиз яшаши инсоннинг раҳмини келтиради. Аниматор бу персонажни ҳаракатлантирганида паузаларга ниҳоятда кўп этибор берган. Чунки бу персонаж характерида донолик мавжуд. Зумрадга муружат қилганида шошилмасдан, очик чехра билан, илик ва меҳр билан гаплашади. Худди Зумрадининг оғир хаётидан хабардор бўлгандай. Қиммат билан аввалига оддий лекин уни яқиндан билгач қаттиқ кўл бўлмасида, лекин унга нисбатан мулозамат ҳам қилмайди. Халқимизнинг машхур аактрисаларидан бўлган Яйра Абдуллаева бу образни овозлаштиришда бор маҳоратини ишга солиб кекса аёлни фариштага айлантирган.

Оператор Илья Гавриленко фильмни суратга олиш жараенида классик услубда, умумий панорама ундан камерани қахрамонлар сахнасига яқинлаштирган ҳолатда микшер орқали йирик планларга ўтишни охиста ва профессионал даражада бажарган. Сабаби ўша даврда кўғирчоқли анимацияда барчаси тасмага кадрма-кадр суратга олинган ва материални шу захоти қайта-кўриш имкони бўлмаган. Шунинг учун оператор чироқ устаси билан биргаликда етти улчаб, бир кес ҳолатида, кадрда чироқ силжиб соялар сакраб қолмаслиги, *брак* бўлмаслиги учун ниҳоятда эҳтиёткорлик билан ишлашган. Неча кадрда кўёш кўтарилиши, неча кадрда умумий панорамада камера тепадан пастки планга ўтиши ҳисоб китобини қилган. Ва натижада тинник кадрга эришган.

Бастакор Равиль Вильданов фильм учун яратган миллий *мусиқа* қахрамонлар образларнинг ўзига хослигини кўрсатади ва тамошабинни умумий бир ҳолатда ушлаб туради. Зумрад иштирокидаги сахналарда майин баланд пардаларда, сокин оҳангда най ижросида чўзилган легатоуслубида, ўгай она ва қизи сахналарида эса паст пардада, оғир фагот ва шунга ўхшаш чалғу асбоблар орқали қисқа қисқа ва оғир ҳаракатига монан акцентлаштирган. Ундан ташқари атроф муҳитни акс эттирадиган миллий мусиқа фильмга янада кўпроқ жозиба берган. Айниқса сехр ва хатарли ҳолатлар бастакорнинг профессионал академик даражасини кўрсатади.

Овозлаштириш оператори. Предтеченская ҳар бир ҳаракатларни синхрон равишда, киноматериалга қараб, туёқлар тақирлаши, сувлар жилдираши, эшик гичирлашию чинни идишларнинг жарангини маҳорат билан овозлаштирган. Қоронғу ва кўркинчали ўрмонларни сахнасини тунги

куш ва хайвонлар овози билан безаб, тоғу-тошлар маконида эса акс садо орқали кимсасиз холатни топган.

Бундай жамоа албатта кучли *режиссёр Дамир Салимов* ғояларига мувофиқ ҳаракат қилган. Режиссёр ўз навбатда меҳнатдан тўхтамаган. Постановкачи рассом, безакчи рассом, бастакор, аниматорлар, оператор ва монтажчи. Буларнинг барчаси малакали мутахассис. Уларни бошқарувчи ижодкор албатта уларга нисбатан билимли кучли бўлмоғи даркор. Фақатгина тўғри ёндашув, кучли жамоа ва соғлом ижодий муҳит натижасида яхши фильм суратга олиш мумкин. Бу вақтларда компьютер технологиялари мавжуд бўлмасада, яхши фильмлар суратга олинган. Дамир Салимов ҳам буни уйдасидан чиққан.